

શતદશ

•

મહાત્મા ગાંધી

“ પ્રેમ અને યોગ ”

આજ લેખકનાં વધુ બીજાં

તેજરેખા	ઈ. સ. ૧૯૩૧
નારાયણી અને બીજાં નાટકો	ઈ. સ. ૧૯૩૨
અવતારનાં જળ	ઈ. સ. ૧૯૩૩
પદ્મટાતાં તેજ અને બીજાં નાટકો	ઈ. સ. ૧૯૩૪
ખંડિત મૂર્તિઓ	ઈ. સ. ૧૯૩૫
પ્રીતિદા	ઈ. સ. ૧૯૩૬
અંધકાર વચ્ચે અને બીજાં નાટકો	ઈ. સ. ૧૯૩૭

શ ત દ લ

ઈન્દુલાલ ગાંધી

કુલો ઉધડશે. સુગંધ ભરશે પછી યે જશે
વિધીન; ફરી ધૂળના કરતલે પ્રભા ગૂંથશે :
દીવે પ્રગટતી અનેક દીપમાલિકાઓ નવી,
અસંખ્ય કુવપાંખડી ઉધડતી નવાં પંકજે.

ચેતવણી
કર્તાની અનુજ્ઞા વિના આ સંગ્રહમાંનાં કાવ્યો
કોઈએ કોઈ પણ ભતના સંગ્રહમાં લેવાં નહિ

અદેય

૪૬૧.૩૩

ગાંધીજી

(શાલ)

૩૧,૪૪૫

પ્રથમ પ્રકાશન

પહેલીવાર • ઇ. સ. ૧૯૩૯

૩૧, ૨૫૧/-

31885

મુદ્રણસ્થાન: પારેખ પ્રેસ,

કમ્પોઝિટ સ્ટ્રીટ, કરાચી.

પ્રકાશક: ઈન્દુલાલ ગાંધી, સમરસેટ સ્ટ્રીટ, કમ્પોઝિટ કરાચી.

શ્રી દેશભક્ત પુરમારને

'...કચ્છી પ્રભને કવિતા જોઈતી હશે ને કવિને જોવાનો,
 સાંભળવાનો આનંદ જોઈતો હશે પણ શ્રીમાન ગુજરાતને તો કવિ નામનો
 રંકજન તથા જોઈતો એ સિદ્ધ છે. મારો સભર આત્મા કદિ રંકપણ
 સાંખે નહિ; કવિ કોઈ કાળે 'જિયારો' છે નહિ અને થઈ શકે ય નહિ'.

—દેશળજી

હું કહું છું

અહી એકઠાં કરેલાં નાનાં કાવ્યોમાં તમામ સુકતકો નથી; મોટો ભાગ તો ધ્વનિકાવ્યોનો જ છે. કોઈ કવિતાના લઘુરૂપને ‘સુકતક’ કહી શકાય નહિ, સુકતક તો એકજ વિષય કે વિચારની સંપૂર્ણ અર્થવિશદ રચના છે. આમાં ઘણીવાર એ સીમાબંધનથી આગળ દોડી જવાયું છે તે અંગેને ઇચ્છા-પૂર્વક સંકોચવાં પણ પડ્યાં છે. કારણ કે કવિચિત્તમાં જે ભાવના હોય છે તે કાવ્યરચના પછી પણ, સૂક્ષ્મરૂપે તેમાં હોય, બદલે વિવૃદ્ધ થઈ હોય, તેથી એનો બાહ્ય આવિર્ભાવ એને હંમેશાં ઉણો લાગે. સર્જકની પોતાની તો લગભગ હંમેશાં એજ સ્થિતિ રહેવાની; પણ વાચકને તૃપ્તિ થવામાં એ સ્થિતિ ઘણે ભાગે બાધકર્તા થતી નથી એવું માફ નમ્ર માનવું છે.

આમાંની-ખેચારના અપવાદ સિવાય-લગભગ તમામ રચનાઓ અપ્રગટ છે તેમજ ‘શોકયતે શોધવા’ ‘નિરાશાની આંધી’ અને ‘પાદુકા’ એ દર્શનત્રયી તો એકજ વિચારના તંતુમાં પરોવાયેલી છે. આટલો ખુલાસો-અલગત્ત અવિશદતાના દોષમાંથી બચાવ માટે-કરવો યોગ્ય માનવું છું.

લાંબાં કાવ્યોની મહેફિલમાં સુકતકોને પ્રવેશબંધી કરી શકાય ખરી? એ જ અધિકારે ખેચાર મોટાં કાવ્યો પણ અહીં પ્રવેશ પામ્યાં છે.

શુદ્ધિ

૫૪૪	૧૬ ઉપર	૧લી	લીટીમાં	ધાનઘોણાને	ગદ્યે	સ્થાનઘોણાં
„	૩૭ „	૪થી	„	નર્તવાનું	„	નર્તનવાનું
„	૫૫ „	૪થી	„	વિમલકરણ	„	કરવિમલતા
„	૫૯ „	૧૪મી	„	અંચલગતિ	„	ગતિઅંચલ
„	૮૨ „	૩૭	„	ઢાંગી	„	ઢાળી
„	૮૬ „	૧લી	„	અંતઃકાલે	„	અંતઃકાલે
„	૯૬ „	૩૭	„	પ્રસન્નથી	„	પ્રસન્નતાથી
„	૯૭ „	૫મી	„	હુ આ	„	હું એ આ

ઉપરાંત જ્યાં જ્યાં સગધરા હોય ત્યાં ત્યાં સગધરા વાંચવું

ગૂં • થ • છી

છાની શ્રદ્ધા	૯	પાંદડું	૩૪
અપૂર્વું હું	૧૦	રામને	૩૫
પ્રભાત	૧૧	દર્પણનું હારથ	૩૬
અખંડ કૃતિ	૧૨	ગુલાબી પાનીઓ	૩૭
ફૂલવાળી	૧૩	નવી આશા	૩૮
કફન	૧૪	ફૂલંગો	૩૯
હસતી લટ	૧૫	વ્યંગમાં	૪૦
ગંડુ ગુજરાતને	૧૬	વર્ષે વર્ષે	૪૧
કવિ-કવિતા	૧૭	કવિતાને	૪૨
પાનીઓ લીની	૧૮	મિનખાની	૪૩
એક વારમાં	૧૯	થાકેલી પાની	૪૪
ઉપા કઠિયારી	૨૦	સોનારજ	૪૫
સાંધ્યદીપ	૨૧	સ્વપ્નાં	૪૬
અજપાની લહરી	૨૨	પ્રતિપદે	૪૭
કહેશો?	૨૩	પ્રવેશે પ્રવેશે	૪૮
ધવાયાં બન્ને	૨૪	પ્રશ્નોત્તર	૪૯
તૂટી હરકડી	૨૫	નૃત્ય જોયા પછી	૫૦
ખોઈ ખેઠાં	૨૬	માગું આટલું	૫૧
ઝારી	૨૭	હથેળી-રેખા	૫૨
કીધું ત્યાંતો	૨૮	નજરબંધી	૫૩
છાનું રાખો	૨૯	સુરભિ કચડાતાં કુસુમની	૫૪
સાવરણીને	૩૦	કણિકાને	૫૫
કળી ખોલી	૩૧	છવ્યા જ કરવું?	૫૬
વેશક્ષીલા	૩૨	લટવું નથી જેને	૫૭
નીંદર એની	૩૩	રાધા	૫૮

મીરાં	૫૯	અનાશ્રયા	૮૪
પદસુધા	૬૦	શૈશવનોરંગ	૮૫
રોતલ છળી	૬૧	પૃથ્વી	૮૬
હામ નથી	૬૨	શિખરિણી	૮૭
કરો નથી મેળ છતાં	૬૩	અનિમિત્ત સુદૃષ્ટ	૮૮
દવા પીતાં પીતાં	૬૪	અમૈયા રાખો	૮૯
કૃષ્ણને	૬૫	નિરુદ્ધતા	૯૦
શોક્યને શોધના	૬૬	ધૂળની સોખતે	૯૧
નિરાશાની આંધી	૬૭	આદમ અને હવા	૯૨
પાદુકા	૬૮	પરાધ સત્તાતળે	૯૩
આધી અગાશીએ	૬૯	ચિત્રકારને	૯૪
અતૂટ સ્વરતંતુ	૭૦	વજ્રપાટ	૯૫
આંખની કીકી	૭૧	ફૂલ ખાલ્યાં	૯૬
પડધાની પૂંજ	૭૨	તપેલી રેતીમાં	૯૭
ધડેયાને	૭૩	કઠણ વાણી	૯૮
છેલ્લી હાર	૭૪	અર્ધ મૌનમાં	૯૯
બીક	૭૫	દાબડી	૧૦૦
શી કટેવ?	૭૬	પહેલું મિલન	૧૦૧
નેપથ્યે	૭૭	પતનની સીડી	૧૦૨
સળ	૭૮	હલેચો અંધારાં	૧૦૩
સુધતાઈનું એક ચિત્ર	૭૯	તમે સખી, સ્વયં	૧૦૪
કથળેલ કસુંબી	૮૦	શેરીના ખૂણાનું કાનસ	૧૦૫
હૈયાની મૂડી	૮૧	પંથખ્યાસી	૧૦૬
ક્ષણ મીલનમાં	૮૨	મહેદિયો આખરી	૧૦૭
અપ્રમત દેગ	૮૩	કમેળ	૧૦૮

કલરવ

જયજીભાઈ મે. પરમાર.

શત દલ

...

— મારો જીવન-પ્રુથ—

"પ્રેમ અને ત્યાગ"

મીરાં	૫૯	અનાશ્રયા	૮૪
પદસુધા	૬૦	શૈશવનોરંગ	૮૫
રોતલ છળી	૬૧	પૃથ્વી	૮૬
હામ નથી	૬૨	શિખરિણી	૮૭
કરો નથી મેળ છતાં	૬૩	અસ્મિત સુદૃષ્ટ	૮૮
દવા પીતાં પીતાં	૬૪	અમૈયા રાણી	૮૯
કૃષ્ણને	૬૫	મહારુદ્રના	૯૦
શોક્યને શોધના	૬૬	ધૂળની સોળતે	૯૧
નિરાશાની આંધી	૬૭	આદમ અને હવા	૯૨
પાદુકા	૬૮	પરાઇ સત્તાતજે	૯૩
આધી અગાશીએ	૬૯	ચિત્રકારને	૯૪
અતૂટ સ્વરતંત્ર	૭૦	વજ્રપાટ	૯૫
આંખની કીકી	૭૧	દૂધ જોલ્યાં	૯૬
પડધાની પૂંછ	૭૨	તપેલી રેતીમાં	૯૭
ઘડેયાને	૭૩	કઠણ વાણી	૯૮
છેલ્લી હાર	૭૪	અર્ધ મૌનમાં	૯૯
બીક	૭૫	દાળડી	૧૦૦
શી કટેવ?	૭૬	પહેલું મિલન	૧૦૧
નેપથ્યે	૭૭	પતનની સીડી	૧૦૨
સંન	૭૮	હલેચો અંધારાં	૧૦૩
ચુધતાઇતું એક ચિત્ર	૭૯	તમે સખી, સ્વયં	૧૦૪
કથજોલ કસુંબી	૮૦	શેરીના ખૂણાતું ફાનસ	૧૦૫
હેયાની મૂડી	૮૧	પંથપ્યાસી	૧૦૬
ક્ષણ મીલનમાં	૮૨	મહેકિલો આખરી	૧૦૭
અપ્રેમત દગ	૮૩	કમેળ	૧૦૮

કલરવ

જીવંતભાઈ મે. પરમાર.
શત દલ

— ભારે જીવન-પ્રુપ —
" પ્રેમ અને ત્યાગ "

છાની શ્રદ્ધા

•શિખરિણી•

શતાનંદો જાગ્યા શ્રવાણ પડયું કાને તું નથી કશે
 બધું છે ખાલી ઘો, ધરતી-જલભીનાં જલદ સૌઃ
 અરે, ત્યાં તો પેલી ક્ષિતિજ્ઞીપ ખૂટી, તરજની
 ઉઘાની દેખાણી, તિમિરપડદાને ઉંચકવા,
 છુપાએલી શ્રદ્ધા નયનપર લાગી ચમકવા.

૨

અપૂર્વ તું

• ગુણગ્રામી •

અજોડ ચિત્રકાર તું :

લાખ લાખ રંગને ઉપાડી પીછીએ

તું અનેક દૃશ્ય ચીતરી રહ્યો પાણે;

હું ન ચીતરી શકું.

પારખી ય ના શકું :

અપૂર્વ ચિત્રકાર તું-ને ચરિત્રકાર હું, વળી અપૂર્ણ

પ્રભાત

.પૃથ્વી.

હું તો ક્ષિતિજખેતરે કિરણકયારીઓ વાળતું
 પ્રકાશજલમાં મને ગમતું નાયવું રાતદિ'
 ણની પૂજનરંગ હું ગગનની હથેળી મહીં
 ભમી રજનીપથમાં તિમિરદંશથી શામળી
 થએલ પગપાનીઓ સૂરજ રાણીની, રંગતું.

અખંડ કૃતિ

.હરિણી.

લલિત લક્ષ્મી એની આંખે રમી રહી'તી ઉમા
 અર્પણ કરી'તી મીરાંએ સ્ત્રીશરીરની માંડણીઃ
 સ્મિત અધરતું રાધિકાએ દીધું હતું હોઠને.
 મધુર શમણાં માગી ત્રાગી અખંડ કલાકૃતિ
 યશપયશની આશા વિના રચી'તી કલાધરે.

કૂલવાળી

. શાદ્દલવિકીડિત .

પદલામાં પધરાવી ચંદ્રકકડા, ત્રાન્હૂડીએ ધ્રુવની
 ખેસે તારકકૂલ વ્યોમવચમાં વિલાવરી વેચવાઃ
 રાત્રિની જયમ સૌમ્ય શાંત ટહૂકે મોટી બજારે હજી
 વેંચતી નજરે પડે છ નિત્ય અમને, એ કૂલવાળી લખી.

કફન

. ગઝલ .

પડેલાએ કદમ ઝાલી કહ્યું નાસી જનારાને

‘જવી છોડી ગમે છે કેમ આ મહેફિલ સુડહાંની?’

જીવન કહ્યું એ બુજદિલે, ‘હુ જાઉં છું લેવા કફન માટે.’

‘કફનને શોધવાની શી રમત માંડી છ મયદાને?

નથી અકાશથી બીજુ કફન મિટ્ટી યનારાને’.

ઉડતી લટ

- વસંતતિલકા -

હેમન્તના અરૂપ પંથપરે ચુલાળી
 ઉડતી ઓઢણી નિહાળી વસંતિકાનીઃ
 રીસે ભર્યાં નયનને કરવાં પ્રસન્ન
 બે-ચાર મૂઢી લટને ઉડતી પ્રિયાએ.

ગંડુ ગુજરાતને

મ'દ-સગથરા.

જિજ્ઞાસાને જલાવી વનવન અથડાવી કુર્ચાં ^{૨૬૧}ધ્રાનંડોણું
 કેને તેં. કેંક બીજાં કરમહીણ અંધારગોથે લપાણું:
 તેં માણી'તી સલામો લળીલળી નમતાં કીટટોળાંની વચ્ચે
 સમ્રાજીની છટાથી: ધુમી રહી હુતી તું ડારતી અર્ધદગ્ધો,
 પીયૂષે ઊછરેલાં ક્ષીણ અમ ઉરથી ઝેર ક્યાંથી પીવાશે?
 આવી તારી કૃપાની અકથિતકથની મા, બીજું કોણ ગાશે?

કવિ-કવિતા

-મિશ્ર-

ફંગાવી દો તુઝ્છ પ્રમાણ્યીંથરાં
 પડી શી અમને કીરતિપરાગની ?
 નથી કવિતા પગથંપીકાળેઃ
 અમે રખાતો નથી રંગરાગની.

પાનીઓ ભીની

દીઠી વસંતની પાનીઓ ભીની.

કોયલોએ ઊડીઊડીને ખંખેર્યાં અકળખિંદુઓ આડવેથી,
ચંદનીકિરણે આવી આવી પેલાં કૂલમાં સ્મિત મૂક્યું સ્વરથી:

નાચવા આવશે કોણ નગીની?

દીઠી વસંતની પાનીઓ ભીની.

ઓઢણું આધું કરી જોયું કૂંપણે, પાંદડી ઘૂઘર ખાંધતી'તી,
મુખ ઊંચાં કરી નાની કલિકાઓ મીઠાં ગીતો લલકારતી'તી:

જાગી કાયા ઊંધતી ધરતીની

દીઠી વસંતની પાનીઓ ભીની.

એક વાટમાં

. અનુષ્ટુપ .

સૂકાતાં નીર દેખીને પૃથ્વીને મેં કહ્યું હતું,
 એક હાથે દઈ બીજે હાથે લેવાની ઘેલછા
 આપણાં જેવી છે સૌને ત્યારે શો ફેર ઘાટમાં?
 પ્રભુ ને પ્રકૃતિ ગન્ને ઉભાં છે એક વાટમાં.

ઉષા-કઠિયારી

• અ'જની •

ખાંધીને કિરણોની ભારી

જો આવે ઉષા-કઠિયારી:

પાની એની દાલકસુંળલ

રંગ ધૂવે રાખોડી, ગગનના રંગ ધૂવે રાખોડી.

સાંધ્યદીપ

· અનની ·

ને સંધ્યા લઈ જીવનજયેતિ
 રજનીના કાદવને ધોતીઃ
 જાતી'તી કોમલ અંતરની
 આશા જેવાં આંદરણાં જોતી.

અજંપાની લહરી

.શિખરિણી.

પડી વાણી ઢીલી અપદ ળની નાચંત ઊરમિ
 ક્ષણે। બહેતી દીઠી અધીરતરણીશી ઝડપથીઃ
 તમે નાચો, હું ચે નમતી સ્વરકાયા ઊંચકીને
 નચાલુંછું મારા અધઉઘડિયાં ઓપ્ટદ્રયપેઃ
 અજંપાની આછી લહરી ળની જૈ મિષ્ટ અદકી.

કહેશો?

- મુક્ત -

અમારેતો ગુલાબનાં ગીતો શું અંપાઈ સૂવું
 ગીતો વિના કવિઓને ખીન્નું શાનું કામ?
 ગોળી સામે જીવાનું તો અમારું છે ગળુ નથી
 નથી ઘવાયલને વખાણવાની હામ!
 કહેશો શું છે કવિઓને કરવાનું કામ?

ઘવાયાં બંને

.શિખરિણી.

તપી - હોલાએલી લગનસગડીની હૂંફ તને
 ન'તી લાગી, નહોતું સુખગમુખ જોયું સ્વપનનું;
 પડી ત્યાંતો હૂંયાપર તડિતની વજ્રગરદી
 ઘવાયાં બંને; તું, અરધીક્ષણનો પંથી-ભમરો.

તૂટી-ઉરકડી

.શિખરિણી.

બની તીવ્ર વાણી સ્મિત પણ ગયું ઓષ્ટપરથી
 રહ્યું નીચાંનેણે અતિથિપણું એનું અધઘડીઃ
 લપાણી લજ્જા, મોંપર હૃદયલુચ્ચાર્ધ પરખી
 તૂટી, સંધાએલીઃ જરીકકટુતાથી ઉરકડી.

જોઈ જોઈ

•મુક્ત•

ઢાંકી દીધાં ફૂલનાં મોં વાદળછાયાએ આવી
 ફૂલે ઢાંકી દીધી એના સ્વરની સુવાસ:
 અંતર ઉકેલવાનો ઢોંગ કરી એકમેક
 જોઈ જોઈ બહારનો ને ઉરનો પ્રકાશ

ચોરી

.મિશ્ર-મંદાકાંતા.

પ્રકાશપાનેતરમાંથી જ્યારે

જોઈ લીધું ચંદ્રનું મુખ ચંદ્રીએ:

ચોરી અજાણ્યે પકડાઈ જતાં :

હસી પડ્યાં એ: હસવું ન'તું છતાં

છુટ્ટી થઈ તારકતેજગ્રંથિ

બંધાઈને ઊરઉભગ્રના મધ્યમાં જે પડી'તી.

ક્રીધું ત્યાંતો

•મંદાઈાંતા•

જડેલું ઉઠી તરસી જુઠંને પાણી પાવા જવાનું
 જ્યારે ત્યારે દિલીપ-જસીને હીંચકો નાખવાનું:
 ‘હુથી આવું નિતનહિંગને’ આટલું ક્રીધું ત્યાંતો
 આંગો એની ભીની ંની ગઈ, જે હતી સુપ્રસન્ન
 ‘વિંધ્યાપાદે વિષમ ખડકે નમંદા છિન્નભિન્ન.’

છાતું રાખો.

. શિખરિણી.

કટાક્ષોની ભીની પગથીપર ખેસી લપસવું
 ગમે છે કૈને, કૈં નયન રડવાનાં જ રસિયાં:
 દિલાસાવાંછું અંતર ઘડીકમાં જાય લથડી
 કહે જેનેતેને - જીભથીનહિ - આંખે કરગરી
 'મને છાતું રાખો, રડી પડીશ નહિતો અળઘડી'

સાવરણીને

‘દિવાકર જેમ એનાં ઓસરતાં તેજ વાળી
 સંધ્યાને અંખોડે ગંથે કિરણનાં ફૂલઃ
 હું જે તારી સુંદરતા વધારવા સાવરણી
 ઠરું મારી ચુંદડીનાં ચીર બધાં હૂલ

આમ કહી શેષ સાવરણીવતી શેઠાણીએ
 ઉઠાડી મૂકેલ આખા ફળિયાની ધૂળા

કુળી બોલી

.શિખરિણી.

નિશાની આંખોમાં નીર છલકતાં ભેઈ કુળીએ
 ઠહ્યું કે 'શા માટે નિતંનિત રડોછો પિયરમાં?'
 નિશા બોલી 'છોડી પિયર જવું ગોઠે ન કદિએ
 પ્રતિભા પોતીકી શ્વસુરગૃહમાં ના ખીલી શકે'
 કુળી બોલી ઢાળી નયન, શરમાતાં નયનમાં
 'ગણો એને સાચું પિયરઘર તો-તો બધું બને.'

વેશલીલા

•વસંતભતિ-એક છંદપ્રયાગ.

ગાંધુ ઘડી - ઘડીક વાદળવેશલીલા
ને ગજનો ? કટક હોય વછુટયું જાણે
ઔરાવતો તણું, અને પછી ઉરમંથનો
ઘેરા; ગભીર રવને લઈ ખડાર આવે.

એ ગાનનાં ગહન તત્ત્વભરી પરિક્રમા
આવે કરી જગતની-જનભોમકાની:
નાના તરંગ ભરપૂર ઉમંગવંતાં
આળોટવા જનનીપાલવ ચૂમવાને
આવે કરી ભ્રમણ, દેશવિદેશ એકલા!

એ મંથનો, ભ્રમણ એકલતા ગિહામણી
વચ્ચે જઈ અતળનું તળ શોધવાની
વચ્ચે જઈ કૃષ્ણીધરો કૃદાવવાની
છે હોંસ-હીંમત થવાની પ્રતાપી કૃષ્ણ?

ચંદ્રોદયે જલાસંહાસનને ઉછંગે
કૂદી અકાટપટ માપીશ હું ડગેડગે.

નીંદર એની

એક દિ' નીંદર જાગશે એની,

તે દિ'જ આંખ લેણી યશે એની.

પથ્થર ઉપર કુંક કથાઓના, કોતર્યા કીરતિલેખ

મારે તો કોઈ લીખારીના કંઠમાં મૂકવું ગીતકું એક:

પરવા એવી વીણાની ચ શેની?

જાગી ઉઠે નહિ અંખના જેની.

પાંદડું

.૫૨વી.

ધીરે મધુર કૂંકથી પવનની, ઉંચી ટોચથી
 ખર્ચું, ખડખડાટ હાસ્ય હસી શાંત સૌંદર્યના
 ધીમા અરવપાદથી, હળીમળી ગાધા સોળતી
 મહીં સરલસ્મિતના અજળ અંકુસે પૂરતું
 ખર્ચું, હૃદયની વસંત હતી અંગે તે છતાં
 ગણ્યો ન પથ એકલો.

રામને

અગ્નિશા

ખીજું તો ઠીક જાણે, અગણિત હથિયારો ધર્યાં મીરમાર્યાં
 દેને સુગ્રીવસેના - કપિકુલકુમળાં - યુધ્ધક્ષેત્રે ઉતાર્યાં:
 કિંતુ એલી અભાગી, અણુધડલગિનિ ઉગ્ર લંકેશકેરી
 લગ્નેશ્વરે તમારી અરણ્યરજકને આવીને જે નમેલી!
 છેદીને અંગએનાં રઘુકુલરીતિને કાં બનાવી અનાર્યા?

દર્પણનું હાર-ય

• દ્રુતવિલગિત-અનુદ્રુપ •

ઘડીક દર્પણ ખૂળ હસી રહ્યું
 નયનનું પ્રતિબિંબ ઉરે જડી;
 નિરખી દર્પણ કેમ શરે છળી
 નયનમાં પડી વિશ્વસમગ્રની?

સંતાણી સૃષ્ટિઓ ઈંક પક્ષમોની પાંદડી તળે
 એનાં સુદર્શને હૈયું શ્વાસની સીડીએ ગ્રડે.

ગુલાબીપાનીએ

મિશ્ર.

અન્તર્ગતાં આંખ મળી, અન્તર્ગતાં
 હૈયું મળ્યું, હોઠ મળ્યા-બધું મળ્યું:
 પરંતુ નાચંતી ગુલાબીપાનીએ
 નૂપુર થૈ નલ-વાતું, ના મળ્યું!

ગણેશજી

નવી આશા

મુક્ત :

નીંદરપરીએ મારા કાનમાં આવીને કહ્યું :

‘હજી કેમ સૂતા નથી તમે ધવિરાજ ?’

‘કડી પૂરી થતી નથી ધવિતાની’ ઉત્તરમાં-

‘અધૂરી કડીને પૂરી કરવા રોકાશે નહિ,
અધૂરીમાં રહ્યો નવી આશાનો અવાજ.’

ફલંગો.

.શિખરિણી.

મને પાપી કહેશો ? વગર દલીલોનો વિષય છે,
 અપાપી થાવામાં અધિક બળી બાપુ કઈ મજા ?
 વટાવી પુણ્યોના ઢગ પતનરાશિપર જવા
 ફલંગો મારું છું પણ પતન સહેલું નવ દીઠું;
 હવે પુણ્યાત્મા થૈ ધ્રુવડ જ્યમ મારે ભટકવું.

૩૨

વ્યંગમાં

પૃથ્વી.

પરિસ્તરણ અંગતું ઉડી જતાં પરિહાસમાં
કહ્યું, 'પ્રિયતમા, નહિ કવન બાંધ આજે કરે':
સુણી ગૃહિણીએ જરાક મચકો કરી વ્યંગમાં
સુણાવી દીધ કે ! કવિ, નવવિશેષણો શોધવાં
ભરોછ અધરાતના શીઠ ઉભંગરા અંગમાં ?'

વર્ષે વર્ષે

.શિખરિણી.

અમે વર્ષેવર્ષે શબ્દ, સ્વરરંગોની રચના
 મહી હીંગોળીને સ્તવન શિશુભાવે બહુ કર્યા :
 તમે કાર્યપ્રજ્ઞ અપયશ-યશોના ભયવિના
 રૂઝાવ્યા હૈયાના વ્રણ અકળ, માતા ધરતીના.
 જિજ્ઞાસી કાયાને, સરળ કરવા પંથ અધરા
 અમારી તો બાપુ, જતનહીણ જૂઠી સરભરા.

કવિતાને

ગગન

લથડતી જાલપર તોફાન કરવાનું તને ગમશે,
 થયો હું જૈફ, તારે આંગઆંગે નૌજવાની છે :
 રડો, આનંદની છે થાય હસતી પાંપણો ભીની
 અમારે આંગણે આંસુની આંખે મિજવાની છે.

મિજબાની

•ગઝલ•

અમે પૂછ્યું જમાનાને વફાદારીના સોગતથી
 કે 'તારી ને અમારી કલ શું આજે થવાની છે ?'
 હસી એણે કહ્યું એણે-જમાનાએ ખતરનાકે
 'તમે ચે ઠીક ગોળીનું બન્યા નિશાન સૌ પહેલાં
 હજી ક્યાં કલ છે ? આંસુની આજે મિજબાની છે.'

સોનારજ

•મનહર•

ધીમેધીમે ચોરી આવી, વિભાવરી વાત લાવી
 ઇન્દુકને; કોમલતા સાચવી અવાજની:
 'શોધો છો શું આમતેમ, કશુંય ત્યાં નથી હવે
 સોનારજ ઢાંકી છે મેં પાલવમાં સાંજની.'

થાકેલી પાની

• ઢાળ-સખગીતનો.

વરષાને પૂછે વસંતડી લાવી નયણાંમાં 'પાણી
 'મારા અંતરને ઓરતે વાત અદકેરી જાણી,
 તેડયાં છતાં કેમ ના'વિયાં ? જિણી રાખી જિજ્ઞાણી'
 વળતાં તે વરષા ઓચરી, 'આવું' કેમ અજાણી ?
 ઓંલી દીવાળીને નોરતે નાચી થાકેલ પાની !'

સોનારજ

.મનહર.

ધીમેધીમે ચોરી આવી, વિલાવરી વાત લાવી
 ઈન્દુકને; કોમલતા સાચવી અવાજની:
 'શોધો છો શું આમતેમ, કશુંય ત્યાં નથી હવે
 સોનારજ ઢાંકી છે મેં પાલવમાં સાંજની.'

૩૬

થાકેલી પાની

• દાળ-સખ્તગીતનો.

વરષાને પૂછે વસંતડી લાવી નયણાંમાં પાણી
‘ભારા અંતરને ઓરતે વાત અદકેરી જાણી,
તેડયાં છતાં કેમ ના’વિયાં ? ઊણી રાખી ઊજાણી’
વળતાં તે વરષા ઓચરી, ‘આવું’ કેમ અજાણી ?
ઓંલી દીવાળીને નોરતે નાચી થાકેલ પાની !’

૩૯

પ્રતિપદે

.શિખરિણી.

હું શામાટે શ્રદ્ધાવિહીનજની આંખે જલ ભરું ?
અને શામાટે જીવન, ઉકરડો માની પ્રજાળું ?
હું તો મેરૂં જેવો અગ્રજ, પરિતાપો સનમુખે
મુખે-આનંદે હું તુજશરણુશોધું પ્રતિપદે.

૩૮

રવળનાં

. અજની .

આઘે ઇન્દ્રધનુની વાટે

વિરાટની હીડાળાખાટે

નવસર્જનને ઘાટેઘાટે

મારાં સ્વપ્ન રમે.

૩૯

પ્રતિપદે

.શિખરિણી.

હું શામાટે શ્રદ્ધાવિહીનગની આંખે જલ ભરું ?
અને શામાટે . જીવન, ઉઠરડો માની પ્રજાળું ?
હું તો મેરૂં જેવો અગ્રજ, પરિતાપો સનમુખે
સુખે-આનંદે હું તુજશરણશોધું પ્રતિપદે.

૩૮

સ્વપ્નાં

. અંજની .

આઘે ઇન્દ્રધનુની વાટે

વિરાટની હીંડોળાખાટે

નવસર્જનને ઘાટેઘાટે

મારાં સ્વપ્ન રમે.

૩૯

પ્રતિપદે

.શિખરિણી.

હું શામાટે શ્રદ્ધાવિહીનતાની આંખે જલ ભરું ?
અને શામાટે જીવન, ઉકરડો માની પ્રજાળું ?
હું તો મેડ જેવો અચળ, પરિતાપો સતમુખે
સુખે-આનંદે હું તુજશરણુશોધું પ્રતિપદે.

૩૮.

સ્વપ્નાં

.અ'જની.

આઘે ઇન્દ્રધનુની વાટે

વિરાટની હીડાળાળાટે

નવસર્જનને ઘાટેઘાટે

મારાં સ્વપ્ન રમે.

પ્રશ્નોત્તર

• મહાકાંતા •

‘તારામાંથી શરીર ઘડિયું, અંગનાં રૂપરંગ
 લાવણ્યો ને લલિત કટિના ભંગ મોહાસ્ત્ર તારાં’
 પૃથ્વી વાળે મનુજદિલને શાંતચિત્તે જવાખ
 ‘હું’ તો ને ભૈ, ગિરિકુલતાળી કાંકરીછું ખરેલી
 પાદેપાદે શરીર કચડી વજ્રશું કીધ કોણે ?
 જોણે વીંધ્યાં જલધિજલ એ માનવી એ જ છે નાં ?’

પ્રવેશે પ્રવેશે

•સંગ્રહશા•

કાળ્યો; હા, હા, તમારી મૃદુલ ઠમટ્ટી ને વળી રંગભીની
 પાનીની સૂક્ષ્મચાલે, અભિનવ ઋણુતા શા શુચિખેરવેશે
 લીટી લીટી લખીને ઠરવું કવિતહું, માંડ પૂરું મથાને
 શ્લોકે શ્લોકે રચાછો અપલવૃતિ તમે તો પ્રવેશેપ્રવેશે.

પ્રશ્નોત્તર

• મહાકાંતા •

‘તારામાંથી શરીર ઘડિયું, અંગનાં રૂપરંગ
 લાવણ્યો ને લલિત કટિના ભંગ મોહાસ્ત્ર તારાં’
 પૃથ્વી વાળે મનુજદિલને શાંતચિત્તે જવાળ
 ‘હું’ તો ને ભૈ, ગિરિકુલતાણી કાંકરીછું ખરેલી
 પાદેપાદે શરીર કચડી વજ્રશું ક્રીધ કોણે ?
 જોણે વીંધ્યાં જલધિજલ એ માનવી એ જ દે નાં ?’

૪૨

નૃત્ય જોયા પછી

•શિખરિણી.

છળીની છાયામાં ઘડીકે મન વાળું પણ પછી
નિહાળું કે જતી વધુ ઉમળકે આજ જાળતી,
તજ એને; સૂતી ગૃહિણીપર ઢાળું નયનને:
પરંતુ હૈયાને ઠશુંય ગમતું ના અબધડી
હતી મારી દૃષ્ટિમહીં નનકડી નૃત્યકૂદડી.

માગું આટલું

•મિશ્ર•

તમે મને નિર્ધન માનજો લાલે
 કે, ઠોઠનું ખિરદ બહાલું આપજો:
 પરંતુ ના પામરતાનું પેલું
 અળખામાણું અર્ચન લાલે ગ્રાંપજો.

હથેળી-રેખા

•મુદત•

'કાણે તારી હથેળીમાં આટલી રેખાઓ મુટી?
 કાણે વાળ્યાં તારી સીધી આંગળીનાં અંગ?'
 'તારા નીચે લાવવા મેં આલડાળી બાલી તેથી
 ઉઝરડા પડ્યા, તૂટ્યા ટ્રેરવાંના તંગ'.

નજરબંધી

આંગણી હોઠે મૂકીને એ હસી, લોલક હસ્યું
 મેં વિચર્યું હાસ્યશ્રેણીમાં ન'તું અદકું કશું;
 તે પછી જ્યારે અંગાનક આંખને વાગ્યા મળી
 ઉર ખોલ્યું કે 'હવે મારી ખરેખર હાર થૈ';
 તેન ક્રેવાં નજરબંધીનાં કરે છે નાટકો!

હથેળી-રેખા

•મુક્ત•

'કોણે તારી હથેળીમાં આટલી રેખાઓ મુકી?
 કોણે વાળ્યાં તારી સીધી આંગળીનાં અંગ?'
 'તારા નીચે લાવવા મેં આભડાળી ઝાલી તેથી
 ઉઝરડા પડ્યા, તૂટ્યા ટેરવાંના તંગ'.

નજરખંધી

આંગળી હોઠે મૂકીને એ હસી, લોલક હસ્યું
 મેં વિચર્યું હાસ્યશ્રેણીમાં ન'તું અદકું કશું;
 તે પછી જ્યારે અંગાનક આંખને વાચા મળી
 ઉર યોલ્યું કે 'હવે મારી ખરેખર હાર થૈ';
 તેન ક્રેવાં નજરખંધીનાં કરે છે નાટકો!

સુરભિ કચડાતાં કુસુમની

.શિખરિણી.

કવિતાને દાસી ગણી પજવવાની લત મને
 અને એને રાણી જયમ સિંહાસનનીજ લગનીઃ
 ન'તી દાસી, રાણી પણ નવ હતી-નહોતી ગૃહિણી
 હતી એતો માત્ર, સુરભિ કચડાતાં કુસુમની.

કર્ણિકાને

. મ'દાકાંતા .

તું વાણીની કસુંબલછટા નોંધને લાનભૂલી
 લીના હૈયા નજીક સરતી શોધવાને વિસામોઃ
 આળી દૃષ્ટિ પરિમિતરૂચિ, સ્પંદનો ઝેરઝંખ્યાં
 શેં રક્ષાશે ^{ઉર} વિમલવાકરૂણા કર્ણિકા, તારી આમાં?

જીવ્યાજ કરવું?

શિખરિણી.

અબાપુયા દંશોથી ઉઠાવું વૃથા-વ્યર્થ. ગાળવું
રડાતું ના મુકત, રૂદન કરવાતું મન છતાં:
મહેચ્છાઓ મૂંગી લઈ અપથપથે ભટકવું-
અમારે વર્ષોનાં વરસલગી જીવ્યાજ કરવું?
કહી દોને ત્યારે 'ઘટિત નથી જાંઘન પર થવું'!

લડવું નથી જેને

.શિખરિણી.

હતાં શસ્ત્રો જ્યારે-

પ્રબોધી શાંતિની પગથી ભીરૂતાએ પતનશી:

અહિંસાના દૃષ્ટિવિશદ રણક્ષેત્રે પણ હજી,

કરેછે શસ્ત્રોનું રટણ ભીરૂતા વ્યર્થ ગરજ:

લડવું નથી જેને ભય તણ.

રાધા

મિત્ર.

બંસીસ્વરો, કુંજ, પ્રશાંત વારિ, નમેલ હૈયે શરીરે સુલોચને
 ને ચંદનીની સુકુમાર, પ્રેરણા; આલૂપણે આપતી યામિનીશુઃ
 વચ્ચે ધરી મૌન અનંતકાલનું ચંપાઈને શ્વાસભરેલ સાદે
 પ્રસન્ન ચિત્તે તરુઓ નમેલાં. પૂછી રહ્યું વાવડ કોણ કૃષ્ણના?

એ કોણ? જો, જો યમુનાકિનારે
 વેરાયલી ચંદનીથી રૂપાળી
 થએલ વેળુપર નેન પાથરી
 શું શોધતી આમ હશે લળીલળી?
 ત્યાં શોધતી માધવપાદચિહ્ન
 એતો હતી રૂપકિશોરીરાધા.

મીરાં

મિશ્ર.

કંકુભરી લાલ હથેળીઓમાં પ્રકાશના નાનકડા પરીઘમાં
તેં આવતાંવેંત ધરેલ કોડિયાં તિમિરનું સૈન્ય સમાવી દીધું
સંસારની નિર્જન કંડીઓમાં તેં ઝેર ને અમૃત માની દીધું
તને મળ્યાંતાં પગલાં પ્રભુનાં તુંતો મહાભિર્મિ પીયૂષસિંધુની.

તું ગા, થશે વાહક લોકકંઠ,
તું નાય, સંસાર સમગ્ર નાયશે:
વાસી દીધેલાં ઉરનાં કમાડને
ઊઘાડવા એક અવાજ આવશે.
જો, જો પછે તેજપ્રભા છવાતી
તું તો ચંચલગતિ ગીતગોમતી.

મીરાંબી

૫૨

પદસુધા

• મંગલાર્કાતા-સગધરા •

પૂર્ણકાંતિ નિરખી ગગને સંધિકાની, નિશાએ
ઊડાડેલી કનકપગથીઉપરે માટી કાળી:
એ ઊપાડી લઈ સુરજની શોભનાએ હસીને
તારાગૂંથી ઉપરણી દઈ ને કહ્યું 'રાતરાણી!
શાને હૈયે વધુ વસવસો રાખતી? ખેન, હું તો
તારા સૌભાગ્યની છું પ્રથમ પદસુધા મંગલારીષવાણી.'

રોતલ છખી

•શિખરિણી•

કવિ છે એ સાચું: કવન મહીં આંસુ નહિ ભરો,
હસોછો ત્યારે વિકૃત બનીજતી મોંની રચના:
જરા ફેંકી દો છો શબ્દ નખરાળા, ગમકતાં
ફરી પાછા આંસુ લઈ પ્રગટતાં આશકબની?
કવિ છે કે કુણાંકવનતાણી છે રોતલ છખી?

૫૨

પદસુધા

• મંદાકાંતા-સગપરા •

પૂર્ણકાંતિ નિરખી ગગને સંધિકાની, નિશાએ
ઊડાડેલી દનકપગથીઉપરે માટી કાળી;
એ ઊપાડી લઈ સુરજની શોભનાએ હસીને
તારાગૂંથી ઉપરણી દઈ ને કહ્યું 'રાતરાણી!
શાને હૈયે વધુ વસવસો રાખતી? ખડેન, હું તો
તારા સૌભાગ્યની છું પ્રથમ પદસુધા મંગલાશીષવાણી.'

રોતલ છખી

•શિખરિણી•

કવિ છો એ સાચું: કવન મહીં આંસુ નહિ ભરો,
 હસોછો ત્યારે વિકૃત બનીજતી મોંની રચના:
 જરા ફેંકી દો છો શબ્દ નંખરાળા, અમકતાં
 ફરી પાછા આંસુ લઈ પ્રગટતાં આશકબની?
 કવિ છો કે કુણાંકવનતાણી છો રોતલ છખી?

હામ નથી

મારે દિલાસાનું કામ નથી:
 હું અસીધાર ખમીશકું ખાંતે
 મૃત્યુને માણી શકું લલીલાતે:
 દિલાસાની દિલહીણદયાપ્રતિ
 દોડી જવા મારી હામ નથી.
 મારે દિલાસાનું કામ નથી.

૫૫

કશેા નથી મેળ છતાં

•મુક્ત•

તમે હસો ત્યારે હસે, ગુલાબનું ફૂલ નાનું
તમે રડો ત્યારે રડે ઉતરતી રાતઃ
ચેતન ને પથ્થરની વચ્ચે કશેા મેળ નથી
છતાં બંને કરી જાણે અંતરની વાત.

૫૬

દવા પીતાં પીતાં

•શિખરિણી•

દવા પીતાં પીતાં દરદરતદેહે સડીસડી
સમેટાવું: જોવી રઝળી પડતી મોહમમતા:
ગમે ના આ રીતે શરણ થવું દસ્યુનિધનને.
મને તો એ મોતે મરવું નહિ હાવાં પરવડે
મરું ત્યાં; જ્યાં મારું શરીર પણ શોધ્યું નવ જડે.

કૃષ્ણને

સગ્ધરા.

ચિત્રોમાં ને કથામાં કલમપીછીયકી રેવડી તારી કીધી
 ખડૌવેળા; ગોપીઓની જલદસ્વરતૃષાનો તને મેઘ માન્યો,
 મેં? ના, ના, અન્યદીધાં અનયનનયને હું તને કેમ દેખું?
 પેળી ઓજસ્વી મેઘા પ્રતિક્ષણુબનતી પૂર્ણપૌરુષપંથી
 પાંચાલી રક્ષણે કે કુટિલકુરુકુલે પાર્થના ઊર્મિવેણે
 વીંઝાતી વેદનામાં સ્થિરમતિઉભેલી ગમે મૂર્તિ તારી.

શોકયને શોધવા

.અનુક્રમ.

પામી એકાન્તનું હાર્દ ખોલ્યાં સાક્ષરશોભના
 'મારાથી' એ વધુ જૂની આપની કવિતાપ્રિયા,
 ક્યાંછે? મારે ઉરે એની ભી દર્શનઅંખના,
 તીખાંવેણે તજેલીને. આપે ઉત્તર શો કવિ ?
 એણે તો સ્મિતની આથે સંતાડી વેદના નવી.

નિરાશાની આંધી

•શિખરિણી•

તમે શું શોધોછો? અદીઠ પડી આશાની પગથી
 અજ'પાતી ઉખા વગર જીવવાનુંજ વસમું:
 ઉમંગોનું આશ્વાસન શિથિલ, નાનાં લથડિયાં
 જશે ક્યાંથી આઘે અહીંથી વધુ અંધારનિરખી?
 નિરાશાની આંધી અળધડી જશે ભીતિભરખી.

પાદુકા

‘સગધરા’

આલી જે હરદેશે નદીતીરમૂકી જેતરોતે વટાવી
 સ્વામીદોષે - સરોષે વિજનવતભણી સંગરી ભગતભાર્યાઃ
 લાંબી છાયા તરની મલયઅનિલની ફૂંક છે પંખીગીતો
 રોકી કોઈ શક્યું ના અટવીરજઉડીતે સમાચારલાવીઃ
 ‘ખીજી’તો ના મળ્યું કે સમરણશુભદા પાદુકા હાથઆવી.

આધી અગાશીએ

આને ગુલાબને સાંભળ્યાં ગાતાં.

મારી અગાશીએ મોગરો ઊગ્યો, પાછલી ખારીએ ફૂલડાં રાતાં;
ચડતી વેલને જોઈ સૂકેલાં તુલસીપાન દીઠાં શરમાતાં;

કોઈની આધી અગાશીએ ડોલતાં,

એણે ગુલાબને સાંભળ્યાં ગાતાં.

તુલસીપાનના કાનમાં મેં કહ્યું, વાયુની જેમ ધીરેધીરે વાતાં:
શૈશવે કોઈક, કોઈક યૌવને, કોઈતો ઘડપણેજ ઘડાતાં:

કો'ક જૂની વડવાઈએ હીંચતાં,

મેં ય ગુલાબને સાંભળ્યાં ગાતાં.

તારા આયુષ્યને આથમતું દેખી ઊગતા છોડ ભલે હરખાતા
પાછું વાળી વાળી જોવું પડે શાને તારે આથમણે મારગે જાતાં?

છોને ગુલાબને સાંભળ્યાં ગાતાં!

૬૨

અતૂટ સ્વરતંતુ

•શિખરિણી•

હતું, છે ને રહેશે જીવનપડછે એક શમાણું,
અન્નાણી આશાનો અતૂટસ્વરતંતુ બનીશ હું:
કટુવાણીદંશો, અદ્ય અસૂયા — ઉગ્રસ્પર્ધા
વડે રક્ષાએલી ઉરઅગનમાં, સન્નિવૃત્તતાણી
અમીઝરણુ થીને ભળીશ હું.

આંખની કીકી

• ગઝલ •

તમે શું જોઈ મોહ્યા ચાંદ-સૂરજ ને સિતારામાં ?
 ખડી રોનક કરી દઉં આસમાનોના ગુલિસ્તાની :
 જહાં વેચી પ્રિયાની આંખની કીકી ખરીદી લઉં
 નથી મુશ્કેલ કે ઈ ઈન્સાનને આગળ તમન્નાની !

૬૪

પડધાની પૂંજી

•મિત્ર•

ગગળાટથી વાદળના, દિશાની
જ'પેલ કાયા ક્ષણવાર ઘૂંજી
છતાંય ના હોઠ ખુલ્યા ક્ષિતિજના
રહ્યો લખોટો અવિરામ ગૂંજી.

ટકી શકે શેં પળવાર હું કને
એ મેળવેલી પડધાની પૂંજી?

૬૫

ધડૈયાને

ધીરે ઘડને ઘડૈયા, મારા ઘાટ નવા,

તારી ટાઢી એરણ, માફં હૈયું બિનું:

હજવે હાથે તું કરને હથોડીના ધા,

મારે નવલું ઘડાવું, તારે રહેવું જૂનું.

શી કટેવ?

•શાદ્દેશ વિદીહિત•

કીધું બેત્રણવાર ભાર દમને-અલગત પંપાળીને-
 ‘આ તે શી પડીછે કટેવ દિવસે ઊઘી જવાની તને?’
 એ તો ના ઉચરી કશું, સ્મિતચક્રી ગોણે દીધો ઉત્તર
 ‘ધારણ કે રજનીપડયે દિવસની આંખી થતી આપનો’

નેપથ્યે

•શિખરિણી•

દિનાન્તે વાયુની લહરીપરખેસી સૂરજને
 થયું છે સંધ્યાના ઘરસુખી જવું. આજ ફરવાઃ
 ક્ષિતિજેસંતાતી કનકરજશોભા નિરખવા
 જરા થોભ્યા ત્યાંતો રજની કરઝાલી કરજરી
 'તમે આવ્યા ટાણાસર મદદમાં ઠીક અમને
 રહીને નેપથ્યે શશિવદનનું વર્ચસ બનો'.

સન્ન

.શિખરિણી.

કહાછો શું તેની ખળર જ નથી તોય ઠપકો
 ભરેલી આંખોમાં સળળ ઊસતા ઉઝળતીઃ
 કહેવું છે કે તો જવરવિહીનજીભે — મધુસ્વરે
 કહીદો, શા માટે નિતવરસવા મૌનપથરા ?
 ન શોભે હૈયાને તયનખરછીની વધુ સન્ન.

૭૧

યુધતાઇનું એક ચિત્ર

•મંદાકાંતા•

ઓ પંખી, તેં કરુણગીત તારું કર્યું બંધ શાને ?
ગાયેલ ના ગણીશ શ્રમ, દુર્લક્ષ્ય કે કંઠદર્દઃ
મારા ભીના અધરપર ભીની કરી આંચનાની
થાક્યા સ્વાસે કર હીમત તું ખૂબ આગે જવાની:
ધીરેધીરે ભિડણ કરવું એ નથી જીંદગાની.

૭૨

કથળેલ કસૂંખી

તારો તાગ લાવવા શાને ?

ઊડ્યા કરું આભ-વિતાને.

તારી સજ્જનતા શોધવા મારે નેવાં સુઠાયલાં ઉર,

તારી મધુરપ માણવા લાવવાં પરસેવાનાં પૂર:

તારી કથળેલ કસૂંખી

આવી મારે અંતરે ઉભી.

હૈયાની મૂડી

• ઢાળ-લગ્નગીતનો •

સૂતા સરોવરની પાળ બોલતી રે,

‘કોણે ધોયા કુંકુમનારંગ

સોનાની ચૂડી ડોની તૂટી રે?’

ઊભીઊભી આંખા-ડાળ ડોલતી રે,

‘જેણે મૂક્યો અડાણે ઉમંગ

હૈયાની મૂડી જેની ખૂટી રે.’

ક્ષણમિલનમાં

• સંલક્ષ્યાંતા •

વાંકાચૂંકા વડનજીક એવાં જ અંગો બિપાકી
 બિભૃતું પુરુષશરીર બિદેલતું મૂંચ આડીઃ
 તેલી દેશી રંગો પૃથિવીપર ત્યાં સંધિકા આવી હસી
 આ જાનેના ક્ષણમિલનમાં શી બિભેરાઈ ખૂળી!

૭૫

અપ્રમત્ત દુગ

. મનહર-શિખરિણી.

ભીની રેતીપર પગલાંની જેવી ભાત પડે
અંતરપે ઊઠી એવી ભાત તારા પગની :
રેખાએ રેખાઓ લેખી થઈ છાની વાત કહે
દોરી પકડીને મારી અપ્રમત્ત દુગની :
નહિ જે દ્રષ્ટિને જગ દર્શકે દંશ કદીએ.

અનાશ્રયા

અનુબંધ

પ્રસૂતા આરજા ચોક પડી'તી અર્ધધેનમાં
 કોણીને ટેકવી માથું, અંધારે ગુડ્સટ્રેનમાં :
 બિછાતું ચે ન'તું પાસે ચોઢવાનું હતું નહિ
 જન્મેલા પુત્રને કાજે નહોતું રક્ષણ કોઈનું.
 'તાડે આ છોકરું જલેન, સોંપી દે તું સમાજને
 બિછેરીશું અમે એને'. બોલ્યા મા'જનમોવડી.
 'વળીતાડે ક્યું પાપ ઢંકાશે આમ - આ રીતે
 અન્નાણ્યા આશ્રમે કો'ક, છેલ્લા દિને વિતાવજે.'

કલંકિની ફરી પાસું બિઘાડી આંખને ધીમે
 અંધારાની દિવાલોની હૂંફ એને વધુ ગમે !
 'જુઓને ભૈ, હવેતો હું ચવાણી ચોક - ચોતરે
 ઢાંકીને એ બધું શાને કરેલાં પાપ બેવડું ?
 તપશ્ચર્યા તણાં તેજે હણ્યું'તું દુઃખ આંધળું,
 હણાએલી બધાંથી હું માતૃત્વ શીદને હણું ?'

શૈશવનો રંગ

•મુક્ત•

કુંજાંકુંજાં કેસૂડાંનો મુગટ મૂકીને માથે
 શોધતી શિશિર એના શૈશવનો રંગઃ
 આયુષ્યના મારગમાં ઊભેલી વસંત દીઠી
 ઊભરાઈ રહ્યું જેનું દિમાકે અંગઃ

પૃથ્વી

'કુરે ગગન ગર્જના સહસ્રદિશ ધૌર્જિત્સવે
 હસો' લખી કવિ બીજું ચરણ શોધવા અચરે :
 બધે છ મહા ? છો રહ્યો, સુણ ધરિત્રીનિધાસને
 તણ ગગનપંથ ઊતર કવિ, ધરાઆસને.

શિખરિણી

અમે તો ઊંચેરા શિખરપર દૃષ્ટિ સ્થિર કરી
 જવા માંડ્યું જોવા સૂરજસાગિની રંગરચના :
 અતે દેવા પેલા કતકકટકા ઇન્દ્રધનુના
 તરંગોની - ખાલીખમ કવતની - દોરી પકડી!

સ્મિતસૃષ્ટિનું

.અનુષ્ટુપ.

સૂતેલી સૃષ્ટિને હોઠે આવેલું સ્મિત ભંચકી
અંધારાનાં બિછાનામાં ક્ષિતિને આવી સંઘર્ષુઃ
જાગેલી સૃષ્ટિએ પૂછ્યું દિશાઓની દિવાલને
‘સંતાડ્યું છે કહો કોણે મારા સ્મિતપ્રકાશને ?’
થાકેલી શર્વરી પાસે ક્ષિતિને સાંભળ્યું બધું
ઉશ્કેટ્યું આલને આરે સુવર્ણસ્મિત સૃષ્ટિનું!

ખમૈયા રાખો.

અંતઃકર્મ

• શિખરિણી.

‘થશે અંતઃકર્મ કવણ સમું તારું ?’ કહી તમે
 ડરાવો છો પ્રજાપુનિતઉરને કાં હરધડી ?
 શમશાને હું મારા શબશરીરને જોશ ઊંચડી
 વળી અગ્નિ જોડે જમશ લખી હું ઇંધણ વિના;
 ખમૈયા રાખો સૌ પરગઝુપણના યશધણી !
 તમારાથી, મારી-અજીત હઠને ફિફે જમણી.

તિરસ્કૃતા

•મંદાકાંતા•

નિશ્વાસોને કરી અધિક આશ્વાસનોથી અચેત
 આંખો ઢાળી બની ગઇ સભા સ્તબ્ધ, નિઃશબ્દ નમ્ર;
 'જાકારા' માં નવ થઇ શક્યો ફેર, દુષ્યન્તદીધા,
 ના બોલી ના રહી શકી વધુ 'પૂર્વમાર્ગે' પડેલાં
 આંખાં ચિત્રો નજરસમીપે લાવીને આશ્રમોનાં,
 અંતર્વર્તિ ઉરઉમળદે ગૂંથતી ઢીલી થંથિ
 જેનાં અક્ષુભહીં વસી હતી વેદના વીર્યવંતી

ધૂળની સોળતે

•૫૨૫ી•

‘તમે કયમ વસંતની-રૂપસુગંધની મહેફિલે
 નિમંત્રણ દીધાં છતાંય નથી આવતાં ?’ એ સુણી
 ‘અહીં દૂર નદીતીરે, વનથુવેર તે બાવળે
 ગમે છ રમણું મને ઊડતી ધૂળની સોળતે;
 ભીની રજ ઊડાડી અંગપરથી કહ્યું આવળે.

આદમ અને હવા

·શાદ્દસ વિધીયિત·

‘શો છે આ ઉઝળાટ? ખહાર જઇને લઇએ હવા ખે ઘડી.’
 ઊઠ્યા એમ કહી અમે વિજનતા છોડી અગાશીતણી
 શોધ્યું સ્થાન મળ્યું છ ક્યાંય તમને વાયુવિના વિશ્વમાં ?
 તોયે અંતરની પ્રચ્છન્ન અલકા ઉઝળાટથી રક્ષવા
 જ્યાં ત્યાં આદમ આથડી અહીંતહીં શોખી રહ્યો છે હવા

પરાઈ સત્તાતળે

•પૃથ્વી•

અકુશ્ય વિરહવ્યથા,

અકુશ્ય કરુણાકથા અદકી આથી બીજે કશે

નહિ, નહિ હશે ધરાતલ વિશે, નલે-ગ્રેહિશે,

ગએલ બદલાઈ અંપલ, પરાઈ સત્તાતળે

રીબાઈ-રઝાળી પડી ઉઝરડે. જશે-શું થશે ?

અરે, કંઈકંઈ થશે વિતક તેની કોને તમા ?

ચિત્રકારને

અધરા-મંદાકાંતા.

તું દ્રષ્ટિનો વિજેતા, તનુજ પ્રગતિનો-વિશ્વ સૌંદર્યવાંછુ
 તારા શ્વાસે કલાતું જમાણુ, સુભગા સાધના નિત્યસંગી:
 તું કાવ્યાત્મા, પથિક પણુ. તું કદપનાનો, પવિત્ર
 માર્ગે તારું ઉડણુ, સુરચિની રમેવાળી તારી.

વજ્રથપાટ

• મિશ્ર-વસંત-હરિણી.

અગ્નિંતવી વજ્રથપાટ વાગતાં
 ઘવાઈ આકાશ પડ્યું ધરાપરેઃ
 ક્ષિતિજની દારમી ક્રિક્રિયારીએ
 જાગ્યાં ઉષાલોચન એક સામટાં ।

કટકા કરી કનકચોઢણીના ઉષાએ
 નભજળમયે પીળીપટ્ટી મુકેલ પ્રકાશની.

ફૂલ બોલ્યાં

મિત્ર...

'શિરેધરે કે પગથી ઉશેડે
 અમે સુગંધી તજશું ન ઉરની'
 વાચા ન'તી તોય પ્રસન્નથો પ્રસન્નતાથી
 પરાગવાણી થકી ફૂલ બોલ્યાં.

તપેલી રેતીમાં

શિખરિણી.

શિયાળું ઠંડીની શિતલસગડી હૂંફે કરતાં
 તપેલી રેતીમાં ગમતું રમવાનું બહુ મને :
 નિસાસાની ભઠ્ઠી ઉપર ઉર શેકી નવું સવું
 થવાનું છે શ્રદ્ધાસળળ ભરતી કે પતનને;
 કુંભાં - કાગ્યાં હોયે જળમસડેવાનું ક્યમ બને?

કઠણ વાણી

પૃથ્વી.

કરી કઠણ વાણી અશ્રુછલકાવીને આંખમાં
 તમે અવકૃપાનું દર્શન કરાવયું ને કર્યું!
 ઉરે હરઘડી નવાં વમળ વહેમતાં શું રચો?
 પતિઉરમહીં બીજી પ્રિયતમા વસે માનસી,
 બની પ્રિયતમા હશે મધુપ્રપા બીજા હાઠની.

૯૧

અર્ધ મૌનમાં

•મિશ્ર-વસંત•

છે શબ્દનું રૂપ જ અર્ધઅર્ધી
ને ભીતરે અર્થ વધુ ધ્વનિભર્યો:
ઉચ્ચારમાં અર્ધ ને અર્ધમૌનમાં
રહ્યું છૂપાઈ મુળ શબ્દપ્રક્ષુન્ન.

એ પાતળી વદનરેખ ઉરે ઉતારી,
ભિંમિરહી સરળ દૂલગુલાળી વાણી.

૬૨

દાળડી

પૃથ્વી :

નવાં સ્વપનની મૃદુ ઝાડી કરાંશુલિં અંતરે
ઉઘાડી નયનો, જઈ સમીપ મેં હુથેળી ધરીઃ
કહ્યું નવ કશું, નહિ નયન ઉચ્ચકાયાં જરી
હુથેળી પર એમની પણ હુથેળી બાધી વળીઃ
કહ્યું નવ કશું છતાં હૃદયઉર્મિઓની નવી
ઘડકરે રચી દાળડી.

પહેલું મિલન

.શિખરિણી.

મળ્યાં જ્યારે ખેડેલી વળત અમથાં - કારણવિના
 તમે આછાં મિલતે કરી'તી કળજે એ ક્ષણ લઘુઃ
 ન'તાં જોડ્યાં, 'ખેડેલું' મિલન પણ જોડ્યાં વગરનું
 વધુ શોભે છે એ ભ્રમ હૃદયનો રક્ષી ઉભયે
 જિડેલા હોઠે અંતરકથન લીધેલ સમજી.

પતનની સીડી

પૃથ્વી.

નીચે અતિ નીચે જતાં સ્મરણ શેષ આદિત્યને
 નિહાળી મનમાં થતું, ઉપરથી નીચે આવવું
 જરાય વસમું નથી; પતનની સીડી પાધરી !
 જતાં ઉપર થાકની મુખરતાશ આવે ખરી.

ઉલેચો અંધારાં

.શિખરિણી.

ચડી ઐશ્વર્યોના ઉરઉપર તેં વઢે નયને
 નથી નીચું ભોચું, ચડતી દગકેડી જ નિરખી :
 તિરસ્કારે ત્રોફાયલ અરૂપ કાયા ધરતીની
 હુલ પ્રમા, તારૂં પદદમનધર્યે મુદમને-
 ઉલેચો અંધારાં જીવનદીપિકા, દીનભાવને.

પતનની સીડી

-પૃથ્વી-

નીચે અતિ નીચે જતાં સ્મરણ શેષ આદિત્યને
 નિહાળી મનમાં થતું, ઉપરથી નીચે આવવું
 જરાય વસમું નથી; પતનની સીડી પાધરી !
 જતાં ઉપર થાકની મુખરતાશ આવે ખરી.

ઉલ્લેચો અધારાં

શિખરિણી.

ચડી ઐશ્વર્યોના ઉરઉપર તેં વક્ર નયને
 નથી નીચું જોયું, ચડતી દગકેડી જ નિરખી :
 તિરસ્કારે ત્રોફાયલ અરૂપ કાયા ધરતીની
 હુજી પ્રજા, તારું પદદમનધર્યે મુદમને-
 ઉલ્લેચો અધારાં જીવનદીપિકા, દીનલવને.

૯૬

તમે સખિ, સ્વયં

શાફલ વિશીરિત.

લૂછે ના નયનોની અશ્રુચના ના, સાદ ભારે ધરે
ભીનાં વેણુમહીં ભળી ભુલી જવાં શોભે ન સંતાપને:
હૈયાભાર વિચારી હોઠ ઉંચકે ના સ્મિત તો શું થયું?
અશ્રુસાગરમાં તમે સખિ, સ્વયં આનંદમેતી બનો.

શેરીના ખૂણાનું દાનસ

અંધારા.

તું અંધારા ખૂણાની નયનકીકી થૈ શોભતું શેરીદારે,
 તારાની તીવ્ર દૃષ્ટિ તમથરવીધી આવતી પૃથ્વીપાળેઃ
 એની વચ્ચે જલાવી ઉર-શરીરને જાગતું રે'લું તારે.
 કો' અંધારા ખૂણાનું બની શકું જરા જેટલું તેજ તો, તો-
 હું આ દેહ મારો દઉં જ સળગાવી ત્યાં સ્વપ્નમેતો.

પંથખ્યાસી

મંદાકાંતા

જાને થંભ્યા પગ શિખરિણી, આટલે દૂર આવી ?
 દેખી પેલું શિખર વસમું આલમઝેનમેલું
 મુગ્ધાશ્ચર્યે મહીં લથડવાની પડી ટેવ આવી
 ક્યાંથી? તુંતો ગગનપથનો ભોમિયો સુપ્રવાસી :
 આ ભંચાણે ડરવું કયમ શોભે તને પંથખ્યાસી !

૬૬

મહેરિલો આખરી

. પૃથ્વી .

ખિલ્યાં-ખરી ગયાં હશે શતસહસ્ર દલ દેહનાં
કરી રખડતી મનોરથની મહેરિલો આખરી :
ક'ઈ શતદલોતણી પણ વલે થઈ આ રીતે
હશે જીવન આયચ્યું રૂપસુખધી રેતી કરી.

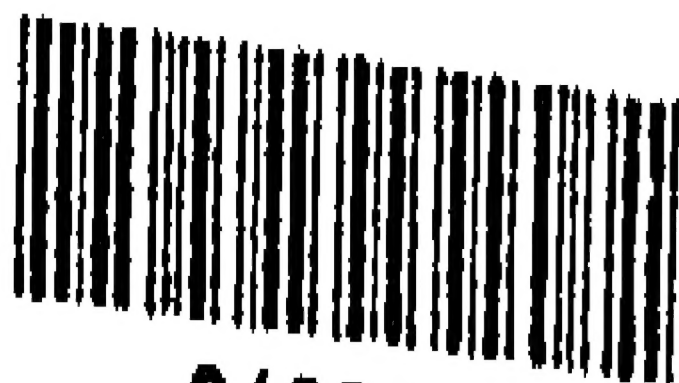
૧૦૦

ક્રમેળ

• હરિણી •

ગભર ગૃહિણી, નાનાં છોકરાં, ક્રમેળ કુટુંબનો
ઉરઉપર સંસારી રહે અનેક ખીજા વ્રણો :
નિધનપડછાયા કાયાને ભડે ભરખી જતાં-
તદ્દપિ ચડતાં યુધ્ધે હૈયું લગીર ન હારશે
પગ લથડિયાં લેતાં લેતાં અધિક ચડ્યે જશે.

31, 885

31885